

7 - Nye konfigurasjoner: spenningsfeltet sosialantropologi og sosialt arbeid

- Anne Sigfrid Grønseth, Inland Norway University of Applied Sciences: anne.gronseth@inn.no
- Christian Sørhaug, Østfold University College: christian.sorhaug@hiof.no
- Marianne Rugkåsa, OsloMet: marirug@oslomet.no
- Siren Hope, NTNU
- Maria Fredriksen Kvamme, UiT
- Espen Foss, HiØF
- Trond Heitmann, HiØF
- Wenche Bekken, OsloMet
- Kirsti Sarheim Anthun

I dag jobber mange sosialantropologer opp mot virksomheter knyttet til sosialt arbeid. I denne arbeidsgruppen er vi interessert i å utforske nye mulighetsrom, sammensetninger og utfordringer som gjør seg gjeldende i dette kryssningsfeltet. Den pågående pandemien har skapt økt polariseringer og større sosial ulikhet som gjør seg gjeldene både for antropologiske studier og sosialt arbeid.

Både sosialantropologi og sosialt arbeid har vokst ut av gode intensjoner om å bedre sosialt liv, samtidig som begge sliter med en historie av «sivilisering» og «kolonialisering» av «den andre». En sentral tematikk er «den andre», og helst den underpriviligerte andre. Mens sosialt arbeid utviklet seg fra et ønske om å forbedre fattiges livsbetingelser, ville antropologien forstå de «eksotiske» andre, deres kultur, og således skape et utgangspunkt for å kunne iverksette sosiale reformer (Taylor 1871), renovere «vestlig kultur» (Durkheim 1912) og overføre kunnskap til Vesten (Levi-Strauss 1971), Sammen skaper disse tilnærmingene en forståelse av kunnskap og sosial reform som harmoniske tiltak, og utgjør en anvendt og kritisk antropologi, eller det som nylig er blitt kalt en «moralsk forpliktelse» (Scheper-Huges 1995), også kalt en «moralsk angst» (Faubion 2003).

I antropologien holdes kulturel relativisme, forstått som en metodisk relativisme, høyt. Vi skal kontinuerlig etterstrebe å forstå andres livsverden. I sosialt arbeid framheves det at for å hjelpe den andre, må du forstå den andre. Tross slike likheter er det en forskjell ved at sosialarbeideren ser seg som en aktiv 'endringsagent' mens sosialantropologen strekker seg mot en fortolkende forståelse, og vil helst intervensjonere minst mulig. Slike og andre spenningsfelt kan åpne nye konfigurasjoner, nye perspektiver på eget fag, nye produktive arenaer og studiefelt for sosialantropologien.

Arbeidsgruppa ønsker med dette å utforske følgende – og andre - relevante spørsmål:

- Hvordan kan antropologi påvirke sosialt arbeid?
- Kan relasjonen mellom antropologi og sosialt arbeid rekonfigureres?
- Hvordan kan antropologi og sosialt arbeid spille på lag for å dempe sosial polarisering?
- Hvordan kan antropologer forbli 'a community of critics' (Marilyn Strathern) og samtidig jobbe bekreftende med sosial endring, sosialt arbeid og deres praksiser?
- Hvordan forstår de to fagene innholdet, etablering og opprettholdelse av sosiale relasjoner?
- Utover å forstå sosialt arbeids posisjon og destabilisere våre egne disiplinære vaner og antakelser, spør vi om det finnes andre måter å samarbeide på?
- Hvordan kan vi legge til rett for produktive, inkluderende, rettferdige og ulike framtidige scenarier i kjølvannet av pandemien?
- Kan sosialantropologi og sosialt arbeid finne nye felles perspektiver i møte med pandemien?

1. Studentblikk

Maria Fredriksen Kvamme, UiT, maria.f.kvamme@uit.no

Problematikkene *psykisk helse* og *trivsel* har fått stadig større plass i norsk offentlighets bekymring over ungdom og unge voksne, ofte knyttet til publiserte resultater fra større nasjonalt dekkede spørreundersøkelser med fokus på enkeltvariabler, eller generaliserte risikofaktorer. Flere kritiske innspill har pekt på en mangel på kompleksitet og nyanser i måten forskning om ungdom har blitt tolket - med potensielle rekursive effekter på unges selvforståelse og rammer for tiltak. For eksempel har vektleggingen av jenter/ unge kvinner som mer psykologisk sårbare enn gutter/ menn vært kritisert. Aktualiseringen i problematikker knyttet til begrepene psykisk helse og trivsel kan også knyttes til transformasjoner i utdanningsfeltet, hvor stadig flere unge med ulik bakgrunn kanaliseres inn mot høyere utdanning på vei mot voksenlivet.

Norsk folkehelsepromotering er ofte begrepsliggjort som et spørsmål om hvorvidt evidensbasert kunnskap om risikofaktorer og anbefalinger er tilgjengeliggjort, slik at den enkelte borger kan settes i stand til å utføre optimale selv-omsorgs teknologier. Et eksempel på et universelt tiltak i utdanningsfeltet, tilsynelatende tråd med en slik logikk, er det ny-innførte pensumet i "livsmestring" på samtlige videregående skoler landet jmf. Madsen 2018. Samtidig øker fokuset på sosial ulikhet på nasjonale politiske og forskningsagendaer igjen, som kompliserer nyliberale ideer om frihet og ansvar for egen helse og trivsel gjennom individuelle valg (jmf. Mol 2008). Koronapandemien har ytterligere aktualisert studenters psykiske helse, men denne gang med et tilsynelatende sterkere fokus i forståelse og håndtering på betydningen av relasjoner, omsorg og sosialitet for både trivsel, helse og læringsmål.

Med begrepene psykisk helse og trivsel deler antropologen en felles terminologi med fagfolk i helse- og sosialt arbeid, folkehelseforskningen, media og offentlige byråkratiske dokumenter. Sosiale prosesser som leder fram til erfaringer som grupperes under dem og betydningen de har for de unge selv i ulike faser er imidlertid ikke gitt (eg. Kleinman 1986, Lock 1993, Hay 2008, Hochschild 1978).

I dette innlegget utforsker jeg utfordringer og muligheter for antropologisk kunnskapsproduksjon i et prosjekt som anvender deltagende, visuelle tilnærminger med unge studenter – i dialog med ulike aktører som vil dem vel innen medisin og folkehelseforskning (på instituttet hvor prosjektet er organisatorisk plassert), ideelt organisasjonsliv (som finansierer de største deler av prosjektet) og sosialfaglig arbeid (ved aktører som bidrar i deler av rekrutteringen).

2. Konfliktmegling, stormøter og gatemegling: Et transformativt felt for refleksiv dialog mellom ulike livsverdener? Dybderefleksivitet og kontekstsensitivitet i sosialt arbeid og antropologi.

Espen Foss, HiØF, Espen.m.foss@hiof.no

Refleksivitet er sentralt både i sosialt arbeid og sosialantropologi. I dette paperet vil jeg diskutere en forståelse av dybderefleksivitet som strekker seg tilbake til klassikere som Van Gennep og Victor Turner og framover mot samtidige antropologer som Bruce Kapferer og Lisette Josephides. Dette perspektivet går utover en tradisjonell vitenskapsteoretisk forståelse av refleksivitet, med fokus på hvordan forskjellige livsverdener praktiserer refleksivitet i ulike former for (ritualisert) liv. Her forstås dybderefleksivitet som en ritualisert prosess der livets vitale aspekter og habitus gjøres til gjenstand for eksternalisering, forhandling og nyskaping, og da ikke snevert i betydningen av intellektuell refleksjon.

I min ph.d. (2006-2016) studerte jeg et globalisert praksisfelt som går under paraplyen restorative practice/gjenopprettende praksis gjennom et flerfeltsarbeid i Norge: Konfliktrådet, Røde kors gatemegling, Minhaj konfliktråd og ungdomsgruppa HYWA, som oppstod spontant etter et drap mellom jevnaldrende. Et sentralt funn var at disse praksisene i varierende grad kunne forstås som dybrefleksive prosesser. Samtidig er det et empirisk og kontekstavhengig spørsmål hva som bidrar til transformativ dialog og/eller reproduksjon av status quo (f.eks. individualisering av storsamfunnets problemer).

Spørsmål jeg ønsker å utforske i paperet:

- Hva kan sosialt arbeid lære mht. transformative/spontanterapeutiske prosesser fra det gjenopprettende praksisfeltet slik det utspiller seg i hhv. statlige og frivillige/sivile kontekster?
- Hvilken betydning har refleksivitet og kontekstsensitivitet for utøvelsen av verdier/ideologi innen praksisfelt (innen GP-feltet: medvirkning og eierskap til egen prosess/profesjonskritisk holdning; likeverdighet mellom partene; tilretteleggers upartiskhet; åpen dialog og nettverksprosess)?
- Hvilke øvrige former for dybderefleksivitet og transformative felt finnes i sosialt arbeid, f.eks i åpen dialog og nettverksarbeid?

I lys av pandemien er det også interessant å utforske hvordan en framskyndet teknokratisk digitaliseringstrend innvirker i slike antatte dialogisk-transformative prosesser.

3. Sosialantropologiens kvalitative perspektiver som redskap for læring i sosialt arbeid med barn og unge

Trond Heitmann, HiØF, trond.heitmann@hiof.no

Denne studien tar utgangspunkt i gjennomføring av kommunale nærmiljøprosjekter som er rettet mot sosial inkludering og forebygging av utenforskap blant barn og unge. Nærmiljøene er ofte presentert som avgrensede skolemiljøer eller bydeler hvor kommunene opplever at det foreligger særskilte sosiale utfordringer og problemer med utenforskap. Prosjektene er finansiert gjennom fylkeskommunen og er en del av Helsedirektoratets tiårige satsning på folkehelsearbeid i kommunene, som igjen er utledet av Folkehelsemeldingen Mestring og muligheter (St.mld. 19 (2014-2015)).

Studien tar utgangspunkt i deltakelse i fylkeskommunens oppfølging av flere av prosjektene, samt intervjuer med prosjektkoordinatører i fem av kommunene som har fått tildelt midler.

Prosjektene er preget av at de er et resultat av fortolkningsprosesser av det som ses på som sosiale problemer på ulike nivåer i forvaltningen, fra det nasjonale nivået til den daglige interaksjonen i de ulike nærmiljøene. På lokalt nivå påvirkes denne fortolkningen av en rekke eksterne forhold slik som kommunal omorganisering, utskifting av ansatte, økonomiske rammebetingelser og andre uforutsette forhold. Prosjektene er avhengige av at de har aksept og legitimitet hos en rekke lokale aktører, representert ved blant annet politisk og administrativ ledelse i kommunene, frivillige aktører, tilgrensende offentlige velferdstjenester og overordnede innen samme etat, foruten de unge selv. Samtidig skal de rapportere jevnlig til sentrale myndigheter slik som fylkeskommunen og nasjonale myndigheter representert ved helsedirektoratet. Dette medfører at prosjektkoordinatørene, som sjelden selv deltok i utformingen av prosjektene, bedriver et omfattende fortolknings-, endrings- og kontekstualiseringsarbeid på flere fronter og nivåer for å gjennomføre og skape mulighetsrom for prosjektene

Foreløpige funn viser at prosjektene inngår i mange ulike relasjoner som i vesentlig grad styrer prosjektenes gjennomføring, men som bare i begrenset grad er eksplisitt artikulert i utlysninger, søknader og rapporter. Antropologiske perspektiver som vektlegger meningskonstruksjon i samhandling synliggjør de faktiske relasjonene som er vesentlige for prosjektenes gjennomføring. Studien viser hvordan akkumulering av kvalitativ kunnskap som ikke uten videre fanges opp i standardiserte rapporteringsregimer og må anses som grunnleggende for å bidra til læring som har overføringsverdi på tvers av kontekster.

4. Destabilisering av relasjoner av ansvarlighet: Utforsking av kunnskapsproduksjon og praksisformer

Anne Sigfrid Grønseth, HINN, Lillehammer, anne.gronseth@inn.no

Basert på min forskning fra mellomliggende og overlappende felt innenfor medisinsk antropologi og migrasjon har jeg utviklet en interesse for helse, velvære og mobilitet. Med studier av tamilske flyktninger i helsevesenet, asylsøkere i mottak, minoritetsfamilier i barnevernet og lav-inntekt migrantfamilier i kommunal bosetting, har jeg sett behov for kunnskap fra sfærene av livet som det leves og erfares. En forskningstilnærming som berører «levd liv» vekker en rekke etiske spørsmål, hvorav jeg i dette innlegget fokuserer på ansvarlighet og relasjoner av ansvarlighet, slik det er sentralt på like og ulike måter i både antropologi og sosialt arbeid. Ved å undersøke møtepunkter mellom disiplinene og praksisene, vil jeg forsøke å kaste lys over hvem som er ansvarlige, ansvarlige i forhold til hva, og med hvem sin autoritet ansvarlighet er benevnt? Jeg vil referer til caser fra tidligere nevnte forskningsprosjekter knyttet til migranter og flyktninger for å si noe om hva slags relasjoner ansvarlighet trekker på. Jeg vil mer spesifikt se på hvordan disse relasjonene definerer personer og grupper, hvordan slike relasjoner spiller inn i akademisk og institusjonelle praksiser for måter å skape kunnskap, og hvordan de spiller inn i former for evaluering og modeller for intervensjoner.

5. Antropologiske perspektiver i sosialt arbeids forskning

Marianne Rugkåsa, OsloMet marirug@oslomet.no

Forskning i sosialt arbeid rettes gjerne mot utsatte grupper, hushold, familier eller individer som er i kontakt med sosiale hjelpetjenester. Kunnskap om mennesker som har behov for støtte fra det offentlige systematiseres, ofte i sammenheng med velferdsstatens behov for å planlegge og kontrollere tjenestene. Kunnskap om hvem klientene er, og hvordan deres sårbare posisjon kommer til uttrykk er nødvendig for å tilrettelegge for tjenesteutøvelsen.

I innlegget vil jeg diskutere hvordan antropologiske tilnærminger og metoder kan bidra i utviklingen av forskning i sosialt arbeid. Hovedfokus vil være hvordan deltakende observasjon muliggjør en holistisk tilnærming, gjennom å ta utgangspunkt i både klientenes, sosialarbeidernes og forskernes perspektiv, og hvordan dette kan belyse klientenes situasjon og situasjonen de befinner seg i på en fruktbar måte. Begrepsparet emisk – etisk, som to måter å beskrive og forstå samme hendelser eller fenomener på, og oversettelsen mellom informantenes emiske og forskerens etiske kategorier blir sentralt for forståelse og formidling av det som studeres. «Thick description», og hvordan handlinger tolkes i lys av etablerte koder og kategorier gir en utvidet og kontekstuell beskrivelse og forståelse er også verdifullt. Med utgangspunkt i empiri basert på deltakende observasjon ved arbeidsmarkedstiltak og av analyse tekster skrevet av sosialarbeidere i barnevernet, vil jeg argumentere for at antropologisk metode og teori har potensial for teoriutvikling for forskning og praksis i sosialt arbeid, i retninger som hittil har blitt viet liten oppmerksomhet.

6. Endringsarbeid- kan sosialantropologisk kunnskap være et bidrag?

Wenche Bekken, OsloMet, webe@oslomet.no

Endring er sentralt i sosialt arbeid med individer, familier og grupper. Arbeidet er ofte konsentrert rundt individer og familier, men også opprustning av områder og interessepolitisk arbeid kan inngå i sosialt arbeid. Målet er bedring og et trygt og godt miljø å leve i hvor man kan være en aktiv medborger. Sosialantropologien bidrar med kunnskap om stabilitet og endring i kulturer. Hva endres i lukkede samfunn, hva bevares når teknologien rundt oss endres raskere enn vi mennesker klarer å henge med på eller hvordan kan vi forstå individer som endringsaktører, er noen av spørsmålene sosialantropologer studerer. Forholdet mellom kontinuitet og endring for sitt uttrykk avhengig av kontekst. For eksempel kan objekter som tas ut av sin kontekst gjøre at det blir tillagt ny mening. I forhold til sosialt arbeid er dette interessant. Når problemer i hverdagen skal gjøre noe med tas de ut av en sammenheng og inn i en annen og nytt meningsinnhold blir tilført. I dette innlegget vil jeg ved empiriske eksempler diskutere sosialantropologiens bidrag til forståelse av endring i sosialt arbeid.

7. Et forsøk på remontering av sosialt arbeid: NAV-mottakets romlige, materielle og teknologiske inskripsjoner

Christian Sørhaug, HiØF, christian.sorhaug@hiof.no

“At man, naar det i Sandhed skal lykkes En at føre et Menneske hen til et bestemt Sted, først og fremmest maa passe paa at finde ham der, hvor han er, og begynde der” (Kierkegaard, 1859).

Søren Kierkegaards blir hyppig brakt på banen av sosialarbeidere og velferdsvitere som vil påvirke menneskers livssituasjon. Hamilton lot seg inspirere av Kirkegaard, til det som i den sosialfaglige litteraturen refereres til som sosialt arbeids mantra: personen-i-situasjonen (Hamilton, i Kokkinn, 2005, s. 87). Situasjonen som personen befinner seg i vil ofte utspille seg i en institusjonell arkitektur. I dette paperet er vi interessert til å vend blikket mot offentlige institusjoners rommelige design, teknologiske, materielle og interiørmessige forhold – altså elementer i situasjonen som ofte blir lagt i bakgrunnen (backstage) for å forstå nettopp personen-i-situasjonen. Dagens situasjon i mange NAV-mottak er i endring som følge av kanalstrategien som etterstreber å orientere bruker mot rett kanal. I hovedsak dreier «rett kanal» seg om å flytte brukere over til digitale plattformer. Tilbakemeldingen fra brukere er i stor grad positiv, og strategien fremstår langt på vei vellykket. Samtidig ønsker vi å understreke at endringene ikke nødvendigvis fungerer for alle. For hva kan være konsekvensene av de store endringene som har utspilt seg på dagens NAV-kontorer? Gitt at kanalstrategiens mantra har vært «å frigjøre tid til de som virkelig trenger det», er de endringene som har utspilt seg i NAV-kontoret til fordel for folk som har sosiale problemer? Fungerer dagens NAV-mottak som en god eller dårlig plattform for utøvelse av sosialt arbeid? Med utgangspunkt i observasjoner og noen intervjuer ønsker vi å få fram noen betydninger romlig organisering for sosialt arbeid.

8. Antropologisk film som intervensjon i rusfeltet

Kirsti Sarheim Anthun, SINTEF, kirsti.sarheim.anthun@sintef.no

Siren Hope, NTNU, siren.hope@ntnu.no

Innlegget presenterer erfaringer og refleksjoner fra vårt samarbeidsprosjekt med sosialarbeidere knyttet til et lavterskeltilbud for personer med rusproblemer: Dagsverket i Trondheim. Hit kan personer som har, eller har hatt, rusproblemer møte opp og delta i arbeid.

Som forskere skulle vi evaluere tilbudet, og fordi vi hadde bakgrunn fra visuell antropologi og bruk av photovoice, avgjorde vi sammen med Dagsverkets ansatte og deltakere å lage en film om Dagsverket. En dag i uka i ett år arbeidet vi sammen med deltakerne samtidig som vi med filmkamera dokumenterte arbeid, samspill, rutiner og deltakernes synspunkter på Dagsverket, samfunnet og egne liv.

Rusmisbrukere er blitt fremstilt på ulike måter - som kriminelle, som offer for vanskelige sosiale forhold, som syke og behandlingstrengende. Alle disse konstruksjonene henger igjen i nåtidens diskurs om rusmisbrukerne - de demoniseres og stakkarsliggjøres på samme tid. Videre forskes de ofte på, eller blir re-presentert, når de er i rusbehandling, i rus eller abstinens. Slik trer bildet av "Den Andre", den avvikende, den maktes- og hjelpeløse frem.

Filmen om Dagsverket viser en positiv side av deltakernes hverdagsvirkelighet; et arbeidslag som liker å jobbe, som mestrer arbeidet og trives i et fellesskap som ikke vektlegger identiteten deres som rusavhengige. Filmen blir en mot-historie. Og fordi mediet er film, kommer deltakernes kapasiteter, i form av kroppsspråk, stemmer, deres fysiske bevegelser og den sosiale stemningen frem og validerer mot-historien. David MacDougall, visuell antropolog, argumenterer for den antropologiske filmens 'transkulturelle potensiale': dens evne til å formidle ørsmå detaljer, væremåter og rutiner fra en kultur til en annen, få frem det fellesmenneskelige som visker ut forskjeller og gjør det ukjente gjenkjennbart. Møtet med rusmisbrukere på film, kan derfor bidra mer effektivt enn andre medier til å utfordre diskursene om den avvikende, maktes- og hjelpeløse rusmisbrukeren.